

Mos, *Bryophyta*

Lave planter på fugtige steder (i moser, skovbund, stråtage etc.), danner her tætte puder eller tæpper, andre findes på sten, grene m.m. Sphagnum (tørve-, vand-, rødmos) opbygger højmoser. I folkeligt sprogbrug gælder benævnelsen også laver, ulvefod og nogle moslignende blomsterplanter.

Mos, oldnordisk *mosi*, egentlig samme ord som mose. *Hommos*, ræ VJylland.

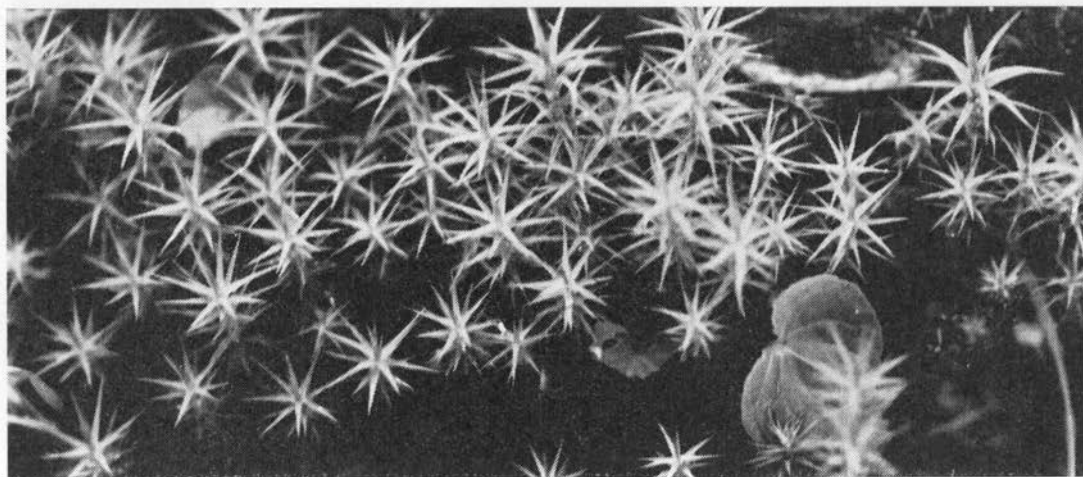
LEVERMOS, *Hepatica*, *stenlevermos* og *oksemule* 1648–88.

GRENMOS, *Hypnum*, *bregnemos* 1688–1848, *væggelav* o. 1870.

HVIDMOS, *Leucobryum*, danner på jyske heder mindre og større halvkugleformede tuer, *hugormeknolde*, hvori man mente hugormene holdt til, sml. støvbald s. 22 og ulvefod s. 39.

JOMFRUHÅR, *Polytrichum*, 1546ff, *pisseurt* 1546, *guldhår* og *fruehår* 1763ff, sporehusets hætte dækkes af lange guldglinse hår; *Lokes* eller *Lokkens havre* Vendsyssel 1822ff: »nu sår Lokken sin havre« siges, når mosset viser sig i mængde om foråret; *hønfø* Ringkøbing o. 1870.

Jomfruhår. (ES).

Stråtages mos (*fløjlsmos* 1763ff) er oftest tag-snotand, *Tortula ruralis*.

På Færøerne (Fugloy) kaldes mossets sporehuse *tjaldursbyggkorn*: tjaldur er strandskaden, Færøernes nationalfugl.

LITTERATUR: 839 10; 328e 125; 438 180,309; 728c 1,1763,587f; 841 (1546) 111a; 914 1,31; 159 1909,73; 751 182.

LÆGEMIDLER

Henrik Smid 1546ff: Jomfruhår kogt i honningvand driver blæresten og urin, modvirker vattersot og flegma, som skyldes galden o.a. onde væsker; vinafkog stiller menses, »som jeg har i sandhed erfaret af en ærlig kvinde ... thi hun har selv forsøgt det«.

Simon Paulli 1648, 270, 389 jf. 390: »lungelav« (antagelig halvmosset *Marchantia polymorpha*) »er velkendt på apotekerne, ja ikke alene dér, men også af hver kælling, som tør understå sig i at hjælpe nogen til helbredet ... når de formoder, at nogen har en svag lunge, lever eller slagside«; pulveriseret i egeblads- eller hyrde-taskevand indtages det for at stille blod; et pulver heraf drysses i sår og indtages med blødkogt æg for gonorré; dekokt virker afførende og »udrenser de vædsker, der er så godt som for-

brændt i menneskets legeme«; kogt i valle mod skab, bylder. – »Mos« (lav?) fra bøjgetræ anvendes til opbevaring af valnødder om vinteren, for at de skal holde sig friske »som de nylig var plukket af træet«.

Ølafkog af mos på ligsten fordriver koldfeber = malaria (Jylland; 1), fra kirkes kampesten og bagt i kage (Fårevejle) eller kogt i mælk mod gulsot (Jylland; 2). Kirkegårdsmos var et råd for blegsot (3). En håndfuld vådt tagmos holdt under næsen stillede næseblod (Slesvig o. 1870; 4). – Mos fra slæntorn blev brugt mod hestens ledevand (5).

Færverne: stjernemos, *Mnium*, til røgning for udslettet ålvældur (1800; 6). – Grønland: man forbandt sår med mos (1770ff; 1744: brændt mos og tran) og gned druknedes krop dermed under genoplivningsforsøg (7).

LITTERATUR: (1) 794 4,1872,152; 488i 4,584; (2) 24 19; 488i 4,593; (3) 830 8,120; (4) 839 8; (5) 83 91; (6) 518 219; (7) 193 1914,38,41,43,50.

ANDEN ANVENDELSE

Mos blev allerede i Danmarks oldtid anvendt som pakkemateriale. En egekiste fra bronzealderen, fundet i Trindhøj ved Kolding, var omgivet af sammenstampet mos; græstørv og et tæppe af mos lå bredt over ung piges 3000-årige egekiste i Bjergby ved Hjørring (1).

Det kgl. danske Landhusholdningsselskab udsatte 1812 præmie for afhandling om tørvemosets anvendelse (2).

Man brugte mos til tætning af bjælkehuse, 1804 anbefales at plante kildemos eller brandmos (*Fontinalis antipyretica*) på stråtage mod flyvende gnister og for at gøre det dobbelt så holdbart (3); samme mos blev også meget benyttet til at stoppe mellem skorsten og væg for at modvirke heden (og ildebrand) (4). »Jordmos« blandede man i tækkelyngen, det gjorde taget regntæt, og ved brøndsætning blev »vandmos« (*Sphagnum*) lagt som pakninger mellem og bag kampestenene, så kunne de ikke skride ud og sand ikke drysse ned i vandet (VJylland 1795 og o. 1850; 5).

De fleste større mosarter blev i Jylland og på Sjælland meget anvendt som krølhårserstætning i madrasser; materialet samlede man i september fra sten og træer, hvorefter det blev tørret, banket og rystet med kæppe; pastor Wedel i Everdrup brugte 1809 sådanne madrasser i alle præstegårdens senge »hvormed spares megen gåsefjer«. Fattigfolks »mosdyner« var fyldt med mos (Sjælland); deri byggede musene ikke rede, lop-

per og lus forsvandt – »dette er mange steder meget vigtigt« (1809; 6).

Mos blev blandet i strøelseslyng for at forbedre gødningen (VJylland 1795; 5). Tørvemos, »Spagnum«, sælges i baller til jordforbedring, staldstrøelse, vinterdække på havebede m.v.

Uldgarn og -tøj farvede man »mosgrønt« i afkog af mos (7), påskeæg blev lysegule, når de kogtes sammen med mos (lav?) fra stengærder (NSjælland; 8).

KRANSEMOS, *Hylocomium*, blev forhen meget benyttet til vinterens gravkranse (9); det var de grønne kroner på legende børns »træer« (4).

Små bunker fugtigt mos lagt i agerfurer kunne samle talrige snegle til ødelæggelse (10). På sumpet bund groede et tykt lag insektyldt mos, som svin gerne åd og hvoraf de kunne leve hele sommeren (Læsø; 11). Tørstige hyrdedrenge suttede på fugtig mos (VJylland; 12).

Børns bold kunne være en klump tagmos omviklet med sejlgarn (Sjælland; 13). Når de trillede påskeæg ned ad bakke, lagdes disse i reder foret med mos (NSjælland; 14); mos tjente som madras og dyne i dukkesenge. – På Grønland blev mos brugt som »toiletpapir« (1770; 15).

LITTERATUR: (1) 96 1896,88; 725 2/11 1949; (2) 880 1812,146f; (3) 182 2.1,1804,202f jf. 2.2,1804,56–58; (4) 839 8; (5) 77 70; 840 1951,12f; (6) 951 1796, 57; 182 2.2,1804,223; 880 1809,87 og 1811,16; 398 1806,920 og 1837,436; 288e 2,614; (7) 903 100; 760 144; (8) 941e 43; (9) 510 4,368; 358 78; 161 1906/23: 2224; (10) 186 60; (11) 644 169; (12) 328e 30; (13) 305 148; (14) 251 1939,105; 725 9/6 1954; (15) 193 1914,51.

OVERTRO, TALEMÅDER, ORDSPROG

Mostæppet på stråtaget var lykkebringende og måtte ikke fjernes (Danmark? 1). Der groede aldrig mos på stenen over nedmanet genfærd (Horns herred, Vendsyssel; 2), ved Jomfruens Kilde i Tuse herred (Sjælland) fandtes altid rødt mos, farvet af den myrdede piges blod (3). På kirkegård blev i tavshed samlet »mos«, som indgik i magisk middel mod kreaturers forhekse (VJylland; 4). Bar man i pose på brystet »mos« fra kirkegårds hjørnsten, var man værnet mod trolddom (5).

Den sten bliver ej mosgroet, som ofte flyttes (»rullende sten samler ikke mos«) Peder Laale 1506; så gammel som mos på træer Peder Syv 1682, Vendsyssel; der gror mos på det (glemsel), lade mos gro over en sag (6). – Den dumme har »mos på modtageren« (7).

Mosbevokset stråtag på sjællandsk bondegård. Der fandtes ofte en rig flora på gårdenes tage, således ses på rygningen en række husløg. Maleri af Peter Julius Larsen, 1852. Statens Museum for Kunst.

LITTERATUR: (1) 839 8f; (2) 488j 4,216; (3) 785 1,1868,246; 839 8f; (4) 328f 2,27; (5) 488i 6,2,229; (6) 570 90; 228e 2.614; (7) 85 52.

PROSA OG POESI

Trærodens pude af blomstrende jomfrumos; kunne man tænke sig noget yndigere end denne amazoneflok, disse ranke alfepiger med kobberbrune hjelme? *Valdemar Rørdam* (1). Mosserne, gådefuldt grønne og fyldigt bløde som tæpperne i Cairos moskeer *Kaj Munk* (2).

Jeg er den dejlige danske skov, · og du er min ven og værner; · glad jeg dig hilser, og frit får du lov · at hvile på mospudens stjerner *Hans Hartvig Seedorff* (3). På mossets grønne fløjel er blødt at hvile. · Blidt synger vinden i den dybe skov *Johannes Jørgensen* (4). Hvert et træ har lysegrønt fløjel om foden *Karen Plovgaard* (5).

Mosset indpakker træernes rødder som filtsko, · der flader sig ud i fugtig varme. – Mosset har kun een vilje · at gro når det er fugtigt og varmt · vælte frem i en mørkegrøn strøm og dække alle overflader *Ove Tokkekøb* (6). Mosset bærer sin grønne ham · på landsbytage og våde pile. – Mos gror så grønt på tag af strå, · hvor inderligt det svulmer. · · Hvor svulmer gennem gråtigråt · den bløde cellotone · · hvor skærmer landsbymosset lunt · de gamle ladeporte *Ludvig Holstein* (7); og landsbytages grønne mos, · når det mod kvælden lakker, · får samme ædle armodsskær · som vagabonders frakker *Harald H. Lund* (8). Alle de pile langs åbreddens side, · de stod med mosfrakker på. *Axel Holst* (9).

LITTERATUR: (1) 789j 315; (2) 616 15; (3) 821e 42; (4) 463j 23; (5) 724 17; (6) 926 13 jf. 25,38; (7) 397c 9,115f; (8) 561i 32; (9) 395 36.